

GENÇ CUMHURİYET VE OLUŞTURULMAYA ÇALIŞILAN TARİH BİLİNCİ

Ramazan Kaya* - Yavuz Özdemir** - Ufuk Şimşek***

Özet

Bu çalışmada Cumhuriyetin kuruluş yıllarında nasıl bir tarih bilinci oluşturulmaya çalışıldığı üzerinde durulmuştur. Çalışmada önce bilinç ve tarih bilinci tanımları üzerinde kısaca durulmuş ardından da uluslaşma ve tarih yazımı arasındaki bağlantı gösterilerek buradan yeni bir ulus devlet olan Genç Cumhuriyetin oluşturmak istediği tarih bilincine geçilmiştir. Daha sonra bu tarih bilincinin oluşum sebep ve koşulları irdelenerek nihayet nasıl bir tarih bilinci amaçlandığı gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: cumhuriyet, ulus, tarih, bilinç, tarih bilinci.

Abstract

In this study, the historical consciousness which was tried to be formed during the first years of the Turkish Republic was studied focused on. Firstly, consciousness and the historical consciousness concepts were defined, then indicating the relationship between the nationalization and history writing, the historical consciousness which is tried to be formed was explained. The formation grounds and circumstances of this consciousness were searched. And, finally, the historical consciousness which is aimed to reach was presented.

Keywords: Republic, Nation, History, Consciousness, Historical Consciousness.

Giriş

Bilinç konusu, gerek psikolojinin gerekse felsefenin inceleme alanlarından birisi olup¹ “toplumsallık ve karşılıklı etkileşim temelinde, insanın

* Arş.Gör. , Atatürk Üniversitesi KKEF., Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD., Erzurum.

** Yrd. Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi KKEF., Tarih Eğitimi ABD., Erzurum.

*** Arş.Gör. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

¹ Bu konuda bk. Sarp Erk Ulaş, *Felsefe Sözlüğü*, Ankara 2002, s. 231-237; Ahmet Cevzici, *Felsefe Sözlüğü*, Ankara 1997, s. 179-180.

duyguları, irâdesi, karakteri, heyecanı, zihni, kanıları, sezgilerinin vd. farkında oluşu” veya “oluşturulan birliktelik özneler arasılık zemininde meydana getirilen ve değişik tarihsel dönemlerde, değişik kültür ortamlarında değişik kılıklar alabilen bir şey”² olarak tanımlanabilir.

Bilincin oluşumunda çevre, beyin ve beden ilişki içinde olup, bilinçlilik ve bilincin içeriği bu üç öğenin karşılıklı etkileşimiyle oluşur. Bu sebeple bilinç tarihseldir, değişmeye açıktır.³ Felsefi söylemde çok çeşitli tanımları yapılmış olan tarih bilinci, genel anlamda tarihi kendisine konu alan bilinç⁴ diye tanımlanabilir. Tarih bilinci, tarihe verilen anlama ve bakış açısına göre farklı zamanlarda farklı anlam ve içeriklere sahip olabilir. Bu manada tarih bilincinin kendisi de tarihseldir ve değişime açıktır. Nitekim bilinci, özelde ise tarih bilincini etkileyen faktörler farklı oldukları için antikaçağın, ortaçağın, aydınlanma ile modernite ve postmodernitenin tarih bilinçleri de farklı olacaktır.

Cumhuriyet ve Tarih Bilinci

Bu bağlamda konumuz, Cumhuriyet Dönemi’nde nasıl bir tarih bilinci verilmek istendiği ve bununla ne amaçlandığıdır. Her şeyden önce verilmek istenen tarih bilincini temsil eden en önemli gösterge Türk Tarih Tezi’dir. Tezde özetle; “Türklerin Orta Asya’da yüksek bir medeniyet oluşturdukları, ancak iklimdeki değişmeler sonucunda dünyanın dört bir yanına göç ettikleri; Türk kavimlerinin göç ettikleri yerlere beraberlerinde kendilerinin yarattığı uygarlığı da getirerek dünyaya uygarlık yayan bir ulus oldukları anlatılıyordu. Öte yandan Türklerin Anadolu’ya binlerce yıl önce göç ettikleri, bundan dolayı Anadolu’nun da Türklerin anayurdu olduğu”⁵ vurgulanıyordu. Tez, gerçek, yarı

² Doğan Özlem, “Tarih, Bilim ve Bilinç” *Felsefe Tartışmaları*, 25, İstanbul 1999, s. 19, 21.

³ İlhan Tekeli, “Toplum Bilimlerin Ötünü Açmaya İnsan Modellerini Tartışarak Başlamak” *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, İstanbul 1998, s. 29.

⁴ Önay Sözer, “Tarihi Anlamak Korkusu”, *Yaratıcı Toplum Yolunda Çağdaş Eğitim*, İstanbul 1990, s. 103-104.

⁵ Yücel Kabapınar, “Başlangıcından Günümüze Türk Tarih Tezi ve Lise Tarih Kitaplarına Etkisi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1/2 , İzmir 1992, s.144.

gerçek ve yanlışlık karışımı olarak resmî doktrin gibi ilan edildi ve araştırma ekipleri bunun çeşitli önermelerini kanıtlama işine koyuldular.⁶ Tezin oluşturulması ve yaygınlaştırılması için önce Türk Ocağı, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti⁷ kurulmuş ve bu kurumun aracılığıyla Türk Tarihinin Ana Hatları, liseler için dört cilt ve ortaokullar için de üç ciltlik tarih ders kitapları hazırlanmış ve I. ve II. Tarih kongreleri düzenlenmiştir.⁸ Ayrıca bu dönemde kurulan Halkevleri de hem tezin, hem de oluşturulmak istenen bilincin yaygınlaştırılması için önemli fonksiyonlar üstlenmiştir.⁹

Cumhuriyetin oluşturmak istediği tarih bilincini, onu temsil eden Türk Tarih Tezini anlamak için oluşumunu sağlayan koşulları irdelemek gereklidir. Cumhuriyet, her şeyden önce imparatorluktan bir ulus devlete, halkı da imparatorluk tebaasından bir ulus yurttaşına, cumhuriyet bireyine dönüştürmenin de hikayesidir. Nitekim Nejat Kaymaz, İmparatorluğun Cumhuriyet oluşu, imparatorluk tebaasının ulus oluşu ve batılılaşma ile çağdaşlaşma olgusu modern tarih çalışmaları ile paralellik gösterir¹⁰ diyerek uluslaşmanın tarih çalışmalarına etkisini belirtir. Her şeyden önce XIX. yüzyılın ikinci yarısında ulusçuluk ile tarih yazımının birbirleriyle sıkı sıkıya bağlantılı olduğunu unutmamak lâzımdır.¹¹ Dolayısıyla tarih, yeni ulusların imal edilmesi sürecinde malzeme işlevi görmüştür.¹² XIX. yüzyılın sonlarında, ulus devletlerin egemen olmaya başladıkları günlerde, geçmiş olayların bilimsel

⁶ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, Ankara 1993, s. 356.

⁷ Cemiyet, bugünkü Türk Tarih Kurumu adına 1935'te kavuşacaktır.

⁸ Bu konuda bk. İsmail Koçak, *Liselerde Cumhuriyet Tarihi Ders Kitapları 1935-1990*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara 2000 s. 26-30; Kemal Koçak, *Cumhuriyet Döneminde Tarih Öğretimi ve Tarih Çalışmaları (1923-1960)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1991 s.35-52; Tahsin Akpınar, *Atatürk'ün Tarih Anlayışı*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1991, s. 89-106; Mahmut Şakiroğlu "Atatürk ve Tarih Çalışmaları" *Tarih ve Toplum*, II/11, İstanbul 1984. s. 12-14.

⁹ Serap Taşdemir, *Türkiye'de Tarih Bilinci Oluşmasında Halkevlerinin Rolü*, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 2000, s. 50.

¹⁰ Nejat Kaymaz, "Türkçü Tarih Görüşü", *Felsefe Kurumu Seminerleri*, Ankara 1977, s. 443.

¹¹ Büşra Ersanlı, *İktidar ve Tarih, Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İstanbul 1992, s. 20-21. Ayrıca bk. John Tosh, *Tarihin Peşinde*, çev. Özden Arıkan, İstanbul 1997, s. 6.

¹² Eric Hobsbawm, *Tarih Üzerine*, çev. Osman Akıncay, Ankara 1999, s. 27.

olarak benimsenmiş anlatısı, kollektif kimliği doğrulamak ve bu şanlı tarihin kutsal mirasçıları olan çağın insanlarını, geçmişin mirasını devam ettirmek ve ortak etkinliği sürdürmek için yüreklendirmekle görevliydi. Bütün Avrupa uluslarında, ulusal tarih, ulusun kuruluşunu ve zaferini gösteriyor ve bu ulusun öteki bütün kimlik ya da aidiyet biçimlerinin aleyhine olarak, yurttaşların bağlılıklarının biricik nesnesi olması gerekliliğini dayatıyordu.”¹³ “Bazı durumlarda tarihin derinliklerine doğru giden bir “ulusal öz”ün inşası yönündeki entelektüel müdahaleler, ardından gelen ulus devletlerin ülkesel (territorial) ve siyasal-kültürel oluşumunda önemli bir referans alanı olmuş; bazı durumlarda da daha çok siyasal-bürokratik müdahalelerin ürünü olan ulus-devletler, oluşumlarının akabinde kendi ulusal tarihlerini yaratmaya girişmişlerdir. Birinci durumun en güzel örneği Almanya’dır. İkinci durum için de, Türkiye örnek verilebilir.”¹⁴

Milli Mücadele sonrasında Cumhuriyet, imparatorluktan ve bunun düşüncelerinden ayrılarak, hedefi muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak olan bir ulus devlet biçimini almıştır.¹⁵ Her şeyden önce rejim kendi dayanaklarını sağlamlamak zorunluluğu hissetmiştir. Cumhuriyetten sonra devletin ve onun sürekliliğini sağlayacak olan toplumun, ulusal ve laik bir yörüngeye oturtulabilmesi için, topluma biçim vermenin en etkili aracı olan eğitimde köklü bir revizyon kaçınılmaz görülmüştü.¹⁶

Atatürk, kurduğu cumhuriyeti gençliğe emanet ederken, gençliğin bu görevi yerine getirebilmesi, fikir ve bilgi olarak donanımlı kılınması için eğitime ağırlık vermiştir.¹⁷ Şüphesiz eğitimin bu rolü gerçekleştirmesinde tarih önemli bir yere sahiptir. Çünkü, tarih, her türlü ideolojik devlet veya rejim için meşruluk kazandırmada önem arz etmekte idi. Bu yüzden de devrim,

¹³ Dominique Schnapper, “Yurttaşlar Cemaati”, *Dersimiz Yurttaşlık*, İstanbul 1998, s.149-150

¹⁴ Suavi Aydın, *Kültür-Kimlik Modelleri Açısından Türk Tarih Yazımı*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1997, s. 80.

¹⁵ Koçak, *a.g.t.*, s. 20.

¹⁶ Erdal Aslan, *Çağdaş Tarih Öğretiminin Yeri ve Sorunları*, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1998, s. 54-55.

¹⁷ Celal Metin, *Türk Tarih Tezi ve Tarih Ders Kitaplarında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1923-1960)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1988, s. 2.

olağanüstü bir durum veya rejimle ilgili siyasal krizler olduğunda tarih ön plana çıkarılırdı.¹⁸

Atatürk, milletleri meydana getiren ve varlıklarını devam ettirme imkanı veren kültürün önemini ve dil ile tarihin kültürü meydana getiren başlıca unsurlar olduğunu gayet iyi biliyordu.¹⁹ Cumhuriyetle ulusa kazandırılmak istenen bilinç, Osmanlı devrinin tarihiyle gerçekleşmezdi. “Saltanat ve hilafeti kaldıran ve bir devrimler dizisi içinde eski müesseseleri yıkan genç Cumhuriyetin, Osmanlı hanedanının destanî çizgisi üstünde yürüyen eski tarih görüşünü sürdüremeyeceği tabii idi.”²⁰ “Cumhuriyet rejimi aslında ‘yeni insan, yeni toplum’ ülküsünü gerçekleştirmeyi, yaşama geçirmeyi amaçlamakta”²¹ ve Avrupa’nın aydınlanma felsefesi tarafından şekillenen değerlerini kendine ölkü edinmiş bir modernleşme projesiydi.²² Cumhuriyetin kurucuları, geleneksel alışkanlıklarına titizlikle uymayı sürdüren ve hantallaşan Osmanlı toplumu yerine; farklı, atılımcı, dönüşümcü ve ilerlemeci bir zihniyeti temsil eden batı toplumlarını örnek almışlardı.²³ Bu yüzden farklı bir devlet olma yolunda, Batı Avrupalı devletler düzeyinde bir gelişmişlik ölçüsü gösterebilmek amacıyla Cumhuriyet, yanlış uygulamalarından dolayı Batı karşısında geri kalan Osmanlı’nın daha ötesine Anadolu’nun eski uygarlıkları ve Orta Asya Türkleri ile olan bağları güçlendirme çabasına giriyordu.²⁴

Avrupa karşısında Osmanlı mağlubiyeti ve kompleksi, Cumhuriyet ile birlikte Osmanlı’nın her türlü mirasını reddetme, ondan kurtulma ve ona hayat

¹⁸ Mimar Türkkahraman, *Türkiye’de Siyasal Sosyalleşme ve Siyasal Sembolizm*, İstanbul 2000, s. 42-43; C. Metin, *a.g.t.*, s. 30.

¹⁹ Hakkı Dursun Yıldız, “Atatürk ve Türk Tarihi”, *Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu*, II, Ankara 1996, s. 729.

²⁰ Ekrem Üçyigit, “Okullarımızda Tarih Öğretimi”, *Felsefe Kurumu Seminerleri*, Ankara 1977, s. 71. Yine bu konuda bk. Şerafettin Yamaner, *Atatürk Öncesinde ve Sonrasında Kültürel Değişim (Değişimin Felsefesi ve Toplumsal Özü)*, İstanbul 1999, s. 250.

²¹ Necat Bozkurt, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Felsefenin Gelişmesi”, *Felsefe Logos*, V, İstanbul 1998, s. 37.

²² Cennet Uslu, “Tarih Tezi Penceresinden Osmanlı’ya Bakmak”, *Türkiye Günlüğü*, 58, Ankara 1999, s. 125.

²³ Kubilay Ayseverer, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Felsefi Temelleri”, *Doğu-Batı*, 8, Ankara 1999, s. 109.

²⁴ Ömer Say, *Milli Devlet Kültürü Türkiye Yansımaları*, İstanbul 1998, s. 192.

veren tüm değerleri geriletme mücadelesine dönüşmüştür. Böylece, Osmanlı “Karanlık Çağ” olarak görülmüştür. Bununla birlikte karanlık çağın yer yer Türklerin İslamiyet’e girmeleriyle başladığı da ifade edilmiştir.²⁵

Yukarıda sayılan nedenlerden dolayı Atatürk, “Türk ulusuna benliğini kazandırmak, onun da şerefli bir geçmişe sahip olduğunu kendisine anlatabilmek için; yıpranmamış, tenkitten uzak kalmış, biraz da dasitani ve mitolojik bir tarihe yani İskitlere, Sümerlilere, Hititlere vs. sahip çıktı.”²⁶ Bu ön plana çıkarılan eski Türk Tarihi “altın çağ” olarak sunulmakta idi.²⁷ Böylece Türk Tarihinin ilk dönemlerine gönderme yapılarak ümmetçi ve hanedancı etkiler ortadan kaldırılmaya çalışılmış, devlet politikasına paralel olarak Türk Tarihi laikleştirilmeye gayret edilmiş, eskinin sınırlı düşünce biçimi ortadan kaldırılmak istenmiştir.²⁸

Cumhuriyetin tarih tezinin oluşumunda bu rejim kaygısının yanında, kendini, batı karşısında medeniyet bakımından savunma duygusunun önemi çok büyüktür. Karal’ın belirttiği gibi, imparatorluk dağıldığı vakit bir tarihsel anlayış üzerine taksim edilmiş, galip devletler hep tarihi deliller kullanarak Türkiye’yi paylaşmak istemişlerdir. İstiklal savaşı, fiziki olarak istilacıları yok etmiş ve Türkiye kurtarılmıştır, ama Atatürk’ün kafasında, bu iftiralar, o haksız hükümler tarihin bu biçimde tahrif edilmesi silinmemiştir.²⁹

Türk vatanının bütünlüğüne yönelik, sözde tarihî sebeplerle girişilen parçalama propagandalarına karşı yine tarihi delillerle karşı çıkmak isteyen Atatürk, tarih çalışmalarında ağırlığın Anadolu’ya verilmesini istemiştir.³⁰ Böylece, Atatürk, Türk Tarih Tezi’nde eski çağ uygarlıklarının Türk oldukları savıyla, Anadolu’nun Türk vatanı olduğunu göstererek; ulusun, Türklüğe

²⁵ Uslu, “a.g.m.”, s. 126-127.

²⁶ Aydoğan Demir, *Türk Tarihine Giriş* (Teksir edilmiş ders notları), İzmir 1985, s. 5-6’dan naklen Kabapınar “a.g.m.”, s. 148.

²⁷ Uslu, “a.g.m.”, s. 126. Altınçağ kavramının önemli rolü hakkında bk. Anthony D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, çev. S. Bayramoğlu-H. Kendir, Ankara 2002 s. 244-255.

²⁸ Kabapınar, “a.g.m.”, s. 147.

²⁹ E. Ziya Karal, “Tanzimattan Bugüne Kadar Tarihçiliğimiz”, *Felsefe Kurumu Seminerleri*, Ankara 1977, s. 256-257; Zeki Arıkan, “Atatürk ve Tarih”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2/ 6-7, İzmir 1997, s. 20-21; Metin, a.g.t., s. 33.

³⁰ Metin, a.g.t., s. 34.

olduğu kadar Anadolu'ya da sahip çıkmasını amaçlamıştır. Bu şekilde Anadolu'nun tarihsel Türklüğü kanıtlanarak Turancı emellere set çekilmek de istenmiştir³¹ Anadolu'nun parçalanmak istenmesiyle bağlantılı bir sebep de Türklerin "sarı ırka" dahil olduklarıyla ilgili yanlış bilgilerdir. Bazı Avrupalı düşünürler dini ve siyasi sebeplerle Türklerin sarı ırka mensup ikinci sınıf bir insan tipi oldukları görüşünü yaymaya çalışmışlardır.³²

Balkan savaşları'nın ardından, Türkler Avrupa'nın neredeyse dışına atıldıklarında, Anadolu'daki varlıklarının meşruluğu bile tartışma konusu yapılmış ve Orta Asya'ya sürülmeleri ile ilgili sesler yükselmişti.³³ Türklerin sarı ırka mensubiyetinin kabulü, medeni kabiliyetten yoksunluk neticesini de beraber getirmekteydi.³⁴ Bu tür yanlışlıklar yapılan tercüme yoluyla ülkemize de girmişti.³⁵ Nitekim Türk Tarihinin Ana Hatları adlı eserin girişinde kitabın niçin yazıldığı "şimdiye kadar ülkemizde yayımlanan tarih kitaplarının çoğunda ve onlara kaynak olan Fransızca tarih kitaplarında Türklerin dünya tarihindeki rolü bilinçli veya bilinçsiz olarak küçültülmüştür. Türklerin, ataları hakkında böyle yanlış bilgi edinmesi, Türklüğün kendini tanınmasında, benliğini geliştirmesinde zararlı olmuştur. Bu kitapta hedeflenen asıl amaç, bugün, bütün dünyada tabii mevkini geri alan ve bu bilinçle yaşayan milletimiz için zararlı olan bu hataların düzeltilmesine çalışmaktır, aynı zamanda bu, son büyük olaylarla ruhunda benlik ve birlik duygusu uyanan Türk milleti için millî bir tarih yazmak ihtiyacı önünde atılmış ilk adımdır. Bununla, milletimizin yaratıcı kabiliyetinin derinliklerine giden yolu açmak, Türk deha ve karakterinin esrarını ortaya çıkarmak, Türkün özellik ve kuvvetini kendine göstermek ve milli

³¹ Kabapınar, "a.g.m.", s. 148; Lewis, *a.g.e.*, s. 356.

³² E. Ziya Karal, "Atatürk'ün Türk Tarih Tezi", *Atatürkçülük*, II, İstanbul 1998, s. 158; Ayfer Özçelik, "Atatürk ve Tarih Şuuru", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XII/ 35, Ankara 1996, s. 603; Koçak, *a.g.t.*, s. 29.

³³ Etienne Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, İstanbul 1998, s. 15.

³⁴ Karal, "Atatürk'ün Tarih Tezi", s. 159; Koçak, *a.g.t.*, s. 29.

³⁵ Karal, "Atatürk'ün Tarih Tezi", s. 159. Bu konu, yani Türklerin sarı ırka mensup olarak gösterilmesi hususunda Atatürk'le Afet İnan arasında geçen konuşma için bk. A. Afet İnan, *Ellinci Yılda Tarihten Geleceğe*, Ankara 1973, s. 17-18.

gelişmemizin derin ırkî köklere bağlı olduğunu anlatmak istiyoruz”³⁶ ifadeleri ile belirtilmiştir. Yine benzer ifadeleri Yusuf Akçura, I. Türk Tarih Kongresi’nde; “Cihana nazarıımız, bundan böyle Avrupa gözlüğü ile olacak değildir. Gözlükleri kırarak, çıplak gözümüzle hakikati ve menfaatimizi görmeğe çalışıyoruz. Cemiyetimiz tarafından yazılan bu kitaplarda teferruata ait hatalar olabilir, fakat kitapların istihdaf ettiği gaye ve o gayeye bizi götüren ana hatları doğrudur. Biz bu eserimizde, ta menşeyinden itibaren kendi kavmimizi, kendi ırkımızı mihver ittihaz ettik. Ve bütün beşeri vakıalara o mihverin yanından bakıyoruz”³⁷ şeklinde kullanmıştır.

Görüldüğü gibi tezi “Türk ulusunun kendi tarihine yönelerek, yüzyılların verdiği aşağılık komplekslerinden kurtulması, kendine inancı olan dinamik bir toplum yaratılması”³⁸ amaçlanmıştır. Aslında gerek Türkiye’nin parçalanmak istenmesi ve gerekse sarı ırk diye küçümşenmesi, Batının siyasi emelleri doğrultusunda, ilerlemeci tarih anlayışının kullanımıyla yakından ilgilidir. Yeniçağın başlarından itibaren muazzam gelişmeler yaşayan ve 18. yüzyılda ilerleme inancına sahip olan Avrupa, bunu tarih anlayışına da yansıtmiş ve birçok tarih felsefesi oluşturmuştur.³⁹ Gelişmeye olan inanç ile Batı, Doğuyu küçümşeyici tavır almış⁴⁰ ve tarih bilincinden yoksun saymıştır. Hegel’e göre; doğu toplumları batı toplumlarının biçim vererek işlediği “töz”. “hammadde” aşamasında kalıp, toplumsal “içerik”ten ona uygun bir “form” geliştirememişlerdir. Tarihi özgürleşme süreci olarak gören Hegel, bu sürecin doruk noktasına Alman kent soylusunda eriştiğini, kendilerinden sadece despot çıkararak doğu toplumlarının tarih bilincine sahip olamayacağını belirtir.⁴¹ Fakat bu düşünceler aynı zamanda Batı’nın siyasi hedeflerini meşrulaştırmada araç işlevi de görmüştür. “Batı dünyası siyasal ve ekonomik olarak dünya

³⁶ *Türk Tarihinin Ana Hatları, Kemalist Yönetimin Resmi Tarih Tezi*, haz. Doğu Perinçek, İstanbul 1999, s. 25.

³⁷ Yusuf Akçura, “Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine Dair”, *I. Türk Tarih Kongresi, Konferanslar Münakaşalar*, İstanbul 1932, s. 606.

³⁸ Kabapınar, “a.g.m.”, s. 147.

³⁹ Bu konuda bk. Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi*, İstanbul 1996 s. 43-44.

⁴⁰ Vassilij V. Barthold, *Asya’nın Keşfi, Rusya’da ve Avrupa’da Şarkiyatçılığın Tarihi*, çev. K. Bayraktar-A. Meral, İstanbul 2000, s. 82.

⁴¹ Sözer, “a.g.m.”, s. 104-105.

egemenliğini ele geçirmesine paralel olarak ve yeni konumunun bir sonucu olarak, kendisini dünya tarihinin doğal gelişiminin nihai halkası ve tarihin amacı olarak tanıtmış ve bu yeni Batılı bilinç, Batı dışı halklara dayatılmıştır.”⁴² Nitekim, Batı oryantalizminde bu paradigma hüküm sürerken, siyaset alanında da büyük devletlerin hasta adam Osmanlı’yı paylaşma çabaları giderek şiddetlenmiş, I. Dünya Savaşı sonrasında, Osmanlı İmparatorluğu’nun bağrında gittikçe uluslaşmakta olan Türkler için, sonuçları toplumsal hayatın her alanında, ama 1919-1922 yıllarında öncelikle savaş meydanlarında hissedilir hale gelmiş bulunuyordu.⁴³ Bu şartlar altında gelişen Türk Tarih Tezi, Bertkay’ın da belirttiği gibi, az gelişmiş ülke ve ulusların, “merkez”in yani Batı’nın tarih ideolojisine başkaldırıışlarının çarpıcı ve başarılı örneklerinden biri teşkil eder.⁴⁴ Nitekim Cumhuriyetin tarih anlayışıyla amaçlanan, Türk ırkının üstünlüğü değil, Avrupa merkezli tarih anlayışına bir tepkidir.⁴⁵ Bu başkaldırış o kadar iddialıdır ki, kendisini küçümseyen Avrupa medeniyetinin kökeninde Türk medeniyeti olduğunu, hatta Avrupalıların Türk olduklarını bile öne sürecektir.⁴⁶ Böylece tüm insanlık tarihine başlangıç olarak Türk tarihinin alınması ve Türklüğün halihazırdaki fonksiyonelliğinin de hesaba katılmasıyla, hak ettiği yeri alması hususunda gençliğe özgüven ve sorumluluklar verilmeye çalışılmıştı.⁴⁷

İç ve dış şartların tesiriyle tarihin ulusal amaçlar için kullanılması sadece Türkiye’ye ait bir olgu olmayıp, Macaristan, Almanya ve Sovyet Rusya’da da görülmüştür.⁴⁸ Bertrand Russell’in belirttiği gibi; “Tarih ders kitaplarında, her ulus yalnızca kendisini yüceltmeyi amaçlar. Bir kimse kendi yaşam öyküsünü

⁴² Yücel Bulut, *Oryantalizmin Eleştirel Kısa Tarihi*, İstanbul 2002, s. 99.

⁴³ Halil Bertkay, *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*, İstanbul 1983, s.22-23; Aynı Yazar, “Tarih Çalışmaları”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 9, İstanbul 1983, s.2458.

⁴⁴ Bertkay, *a.g.e.*, s. 15.

⁴⁵ Bayram Bayraktar, “Çağdaş Tarihçilik Açısından Türk Tarib Tezi”, *Türkiye Günlüğü*, 48, Ankara 1997, s. 67; Akpınar, *a.g.t.*, s. 150-151.

⁴⁶ Uslu, “a.g.m.”, s. 127.

⁴⁷ Bayraktar, “a.g.m.”, s. 75.

⁴⁸ İlber Ortaylı, *Gelenekten Geleceğe*, İstanbul 2001, s. 109.

yazarsa, ondan biraz alçakgönüllü olması beklenir; ama bir ulus kendi yaşamını yazarken, övüncün ve aşırı kendini beğenmişliğin artık sınırı yoktur.”⁴⁹

Bununla birlikte Türk Tarih Tezi, bilimsel alanda dayatma yoluyla benimsetilmesine çalışılmamıştır. Tez, akademik alanda değil ortaöğretimde etkisini sürdürmüştür.⁵⁰ Çünkü, resmi tarih ve resmi tarihçilik bir örgütlenme işidir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise bu örgütlenme zayıftır.⁵¹ Cumhuriyet, her ne kadar tarihi, rejim açısından araçsal bir işlev olarak görse de bilimsel tarihçiliğin gelişiminin yolunu da açmıştır.⁵²

Sonuç

Yeni kurulan Cumhuriyet, Osmanlı’dan birçok bakımdan radikal bir kopuşu simgelemektedir. Cumhuriyet, hem kendi rejimini meşrulaştırma hem de ulusal kimliği oluşturmak zorunda idi. Ve bu konuda diğer ulusların izlediği yolu izleyerek tarihten faydalandı. Siyasi elitin de katkılarıyla pragmatik yönleri ağır basan bir tarih bilinci oluşturma politikası izledi. Cumhuriyet, Osmanlı’nın aksine ulusa çok daha eski bir geçmiş bağlantısı sunuyordu. Üstelik verilen bilinçle geleceğe umut ve hedefle bağlanmak isteniyordu. Ancak geçmiş gelecek bağlantısı oluşturulmaya çalışılırken Osmanlı ve İslam dönemleri genel olarak olumlu karşılanmıyordu. Bu yeni devletin benimsediği dünya görüşü bakımından doğal karşılanabilecek bir durumdur. Çünkü oluşturulacak tarih bilinci politikası yeni bir ulus devletin meşruiyet şartlarına bağlıydı. “Ulus-devletlerin egemen olduğu modernite dünyasında, tarih bilincinden beklenen şey, ulusal kimliğin oluşturulmasına katkıda bulunmasıdır. Bu ulusal kimlik tüm diğer kimliklere göre üstün bir konumda bulunmalıdır. Diğer kimliklerin bununla yarışması söz konusu bile olmamalıdır.”⁵³

⁴⁹ Topal, *a.g.e.*, s. 96.

⁵⁰ Ortaylı, *a.g.e.*, s. 113; Kabapınar, “a.g.m.”, s. 150-151; Taşdemir, *a.g.t.*, s. 46; Berktaş, *a.g.e.*, s. 57-58.

⁵¹ İlber Ortaylı, “Resmî Tarihçilik Sorunu Üzerine”, *Tarih ve Demokrasi*, Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan, İstanbul 1992, s. 33-36.

⁵² Ortaylı, *a.g.e.*, s. 107-108.

⁵³ İlhan Tekeli, *Tarih Bilinci ve Gençlik: Karşılaştırmalı Avrupa ve Türkiye Araştırması*, İstanbul 1998, s. 38.

İşte Cumhuriyetin ulusal kimlikle bağıntılı olarak tarih bilinci ile amaçladığı; medeniyetler kuran köklü geçmişinden güç alarak kendine özgüveni ve çağdaş muasır medeniyet seviyesine ulaşma hedefiyle de geleceğe karşı sorumluluğu olan, devrimleri benimseyen, lâik, modern ve hem bilimsel alanda hem de cephede uğruna mücadele edilen Anadolu'yu vatan olarak benimseyen bir ulus oluşturmaktı.